

การวัดค่าผลตอบแทนทางสังคม: กรณีศึกษาโครงการเพื่อสังคมของบริษัท แห่งหนึ่งในประเทศไทย

Measurement of Social Return on Investment:
A Case Study of a Thai Company's Social Project

ดร.ธีรชัย อรุณเรืองศิริเลิศ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำภาควิชาการบัญชี

คณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

Teerachai Arunruangsirilert, PhD, CPA

Assistant Professor of Accounting Department

Thammasat Business School, Thammasat University

นายศุภกรณ อินทนันท์

นักวิชาการอิสระ

ถนนรัชดาภิเษก แขวงสามเสนนอก เขตห้วยขวาง กรุงเทพฯ

Suphakorn Inthanant

Independent Scholar

Ratchadapisek Rd. Samsennok, Huaykwang Bangkok

การวัดค่าผลตอบแทนทางสังคม: กรณีศึกษาโครงการเพื่อสังคมของบริษัทแห่งหนึ่งในประเทศไทย

ดร.ธีรชัย อรุณเรืองศิริเลิศ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำภาควิชาการบัญชี

คณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

Email: teerachai@tbs.tu.ac.th

นายศุภกรณ อินทนนท์

นักวิชาการอิสระ

ถนนรัชดาภิเษก แขวงสามเสนนอก เขตห้วยขวาง กรุงเทพฯ

Email: noirasahina@gmail.com

วันที่ได้รับบทความต้นฉบับ: 22 มีนาคม 2564

วันที่แก้ไขปรับปรุงบทความ: 12 เมษายน 2564

วันที่ตอบรับตีพิมพ์บทความ: 16 เมษายน 2564

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการวัดค่าผลตอบแทนทางสังคม (Social Return on Investment: SROI) จากการลงทุนในโครงการเพื่อสังคมของบริษัทแห่งหนึ่งในประเทศไทย ซึ่งมีระยะเวลาดำเนินการระหว่างปี พ.ศ. 2560 - 2561 การวิจัยนี้วิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารของบริษัทและหน่วยงานอื่น ๆ ที่มีการดำเนินการทางสังคมโดยเน้นหลักการพัฒนาอย่างยั่งยืน และข้อมูลจากแบบสอบถามและสัมภาษณ์จำนวน 235 ราย รวมถึงเข้าสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมในกิจกรรมระหว่างวันที่ 16 - 21 พฤศจิกายน พ.ศ. 2561 ผลการศึกษาพบว่าอัตราผลตอบแทนทางสังคมของโครงการมีผลลัพธ์เท่ากับ 1.2266 แสดงถึงความคุ้มค่าในการลงทุนต่อ 1 บาท สามารถสร้างผลลัพธ์ทางสังคมออกมาได้ 1.2266 บาท ซึ่งแสดงถึงความคุ้มค่าในการลงทุนทางสังคมและสิ่งแวดล้อมของโครงการดังกล่าว

คำสำคัญ: ผลตอบแทนทางสังคม, ความคุ้มค่าในการลงทุน, สิ่งแวดล้อม

Measurement of Social Return on Investment: A Case Study of a Thai Company's Social Project

Teerachai Arunruangsirilert, PhD, CPA

Assistant Professor of Accounting Department

Thammasat Business School, Thammasat University

Email: teerachai@tbs.tu.ac.th

Suphakorn Inthanant

Independent Scholar

Ratchadapisek Rd. Samsennok, Huaykwang Bangkok

Email: noirasahina@gmail.com

Received: March 22, 2021

Revised: April 12, 2021

Accepted: April 16, 2021

ABSTRACT

This research aims to study measurement of social return on investment (SROI) from the investment of a Thai company's social project which has operating period between 2017 and 2018. The research analyzes data from documents of the company and other related entities which operate social operation emphasizing on a sustainable principle and data from questionnaires and interview totally 235 persons. This study also does participative observation of the project's activities between November 16th – 21th, 2018. Results show that SROI of the project is 1.2266 representing investment value of one Baht investment that can provide social return as 1.2266 Baht from the project.

Keywords: *Social return on investment, Investment value, Environment*

การเติบโตและผลกำไรเป็นสิ่งสำคัญขององค์กร แต่ไม่เพียงพอที่จะทำให้องค์กรสามารถอยู่รอดได้อย่างยั่งยืน องค์กรธุรกิจในปัจจุบันจึงจำเป็นต้องมีเป้าหมายการดำเนินงานที่สอดคล้องกับสังคมตามแนวทางการพัฒนาอย่างยั่งยืน ซึ่งเป็นแนวทางที่ไม่เพียงตอบสนองความต้องการของคนในรุ่นปัจจุบันเท่านั้นแต่จะส่งผลดีต่อความเป็นอยู่ของคนรุ่นต่อไปในอนาคต การดำเนินงานตามแนวทางการพัฒนาอย่างยั่งยืนนั้นบริษัทควรคำนึงถึงการกระจายผลประโยชน์ กลับคืนแก่สังคมอย่างเสมอภาค การส่งเสริมสถานะความเป็นอยู่ที่ดีและยกระดับคุณภาพชีวิตของสังคม เน้นสร้างผลตอบแทนทางสังคม การรักษาสิ่งแวดล้อมให้ควบคู่ไปกับผลการดำเนินงานหลักของกิจการ ในอดีตประเทศไทยเป็นประเทศที่ได้ชื่อว่าเป็นอยู่ช้าอยู่นิ่ง มีความเพียบพร้อมอุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติ แต่ปัจจุบันธรรมชาติของประเทศไทยนั้นกลับถูกทำลาย ทำให้ทุกชีวิตในธรรมชาติกำลังตกอยู่ในอันตราย บริษัทแห่งหนึ่งในประเทศไทยจึงดำเนินโครงการเพื่อสังคมเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม โดยมุ่งเน้นเพื่อช่วยพลิกฟื้นแผ่นดินไทยให้กลับมาฟื้นอุดมสมบูรณ์ด้วยการพลิกฟื้นผืนดิน ผืนป่า ภูเขา และทะเล ให้กลับมามีชีวิตสะอาดปราศจากสารเคมีด้วยระบบเกษตรอินทรีย์ตามทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียง โดยเริ่มจากการบริหารจัดการน้ำในแต่ละพื้นที่ได้อย่างเหมาะสมและเป็นไปตามหลักของการใช้ธรรมชาติฟื้นฟูธรรมชาตินั่นเอง เริ่มตั้งแต่ที่ ต้นน้ำคือ ภูเขาสูง กลางน้ำคือ พื้นที่เกษตรกรรม ไปจนถึงปลายน้ำคือ ทะเล เพื่อเกิดเป็นห่วงโซ่ที่ยั่งยืนตลอดเส้นทางน้ำ เนื่องจากความแห้งแล้งและอุทกภัยเป็นหนึ่งในสาเหตุแห่งภัยพิบัติ โดยได้รับความร่วมมือจากทั้ง 3 ฝ่ายที่เกี่ยวข้อง คือ หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง ชุมชน และตัวบริษัทเอง อย่างไรก็ตาม การดำเนินกิจกรรมเพื่อสังคมยังไม่สามารถวัดผลออกมาให้เห็นเป็นรูปธรรม รวมถึงไม่สามารถประเมินประสิทธิภาพและประสิทธิผลขององค์กรอย่างชัดเจน ซึ่งต่างจากการวัดผลตอบแทนทางเศรษฐศาสตร์ ดังนั้นการวัดผลตอบแทนทางสังคม (Social Return on Investment: SROI) จึงเป็นเครื่องมือที่ถูกนำมาใช้ในการประเมินผลตอบแทนทางสังคมจากการดำเนินกิจกรรมเพื่อสังคมให้เป็นมูลค่าเงิน ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อผู้ประกอบการในการพิจารณาลงทุนกิจกรรมเพื่อสังคมต่าง ๆ และปรับปรุงพัฒนากิจกรรมเพื่อสังคมให้ดียิ่งขึ้น (Ashwanuntakul and Yamla-or, 2017; Gosselin, Boccanfuso, and Laberge, 2020) การศึกษานี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการวัดค่าผลตอบแทนทางสังคม (Social Return on Investment: SROI) จากการลงทุนในโครงการเพื่อสังคมดังกล่าว ซึ่งมีระยะเวลาดำเนินการระหว่างปี พ.ศ. 2560 - 2561 การวิจัยนี้วิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารของบริษัทและหน่วยงานอื่น ๆ ที่มีการดำเนินการทางสังคมโดยเน้นหลักการพัฒนาอย่างยั่งยืน และข้อมูลจากแบบสอบถามและสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้องกับโครงการจำนวน 235 ราย รวมถึงเข้าสู่สังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมในกิจกรรมระหว่างวันที่ 16 - 21 พฤศจิกายน พ.ศ. 2561

■ การทบทวนวรรณกรรม

องค์การสหประชาชาติได้ให้ความสำคัญเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) มาตั้งแต่ปี 2515 โดยได้จัดตั้งคณะกรรมการโลกในเรื่องสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (World Commission on Environment and Development : WCED) เพื่อศึกษาเรื่องการสร้างความสมดุลระหว่างสิ่งแวดล้อมกับการพัฒนา โดยการพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นการพัฒนาที่ตอบสนองความจำเป็นของคนยุคปัจจุบันโดยไม่ลดขีดความสามารถในการตอบสนองความจำเป็นของคนยุคต่อไป (McBride et al, 2011, Sangchai, 2018) อย่างไรก็ตามองค์การสหประชาชาติได้กำหนดเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals หรือ SDGs) จำนวน 17 ข้อ (United Nations, 2016) เพื่อเป็นแนวทางสำหรับประเทศสมาชิกในการนำมาปฏิบัติใช้สำหรับประเทศไทยได้มีการกำหนดเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนเพื่อให้สอดคล้องกับเป้าหมายทั้ง 17 ข้อ ได้แก่ องค์การสหประชาชาติได้ให้ความสำคัญเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) มาตั้งแต่ปี 2515 โดยได้จัดตั้งคณะกรรมการโลกในเรื่องสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (World Commission on Environment and Development: WCED) เพื่อศึกษาเรื่องการสร้างความสมดุลระหว่าง สิ่งแวดล้อมกับการพัฒนา โดยการพัฒนาที่ยั่งยืน เป็นการพัฒนาที่

ตอบสนองความจำเป็นของคนยุคปัจจุบันโดยไม่ลดขีดความสามารถในการตอบสนองความจำเป็นของคนยุคต่อไป (McBride et al, 2011, Sangchai, 2018) อย่างไรก็ตามองค์การสหประชาชาติได้กำหนดเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals หรือ SDGs) จำนวน 17 ข้อ (United Nations, 2016) เพื่อเป็นแนวทางสำหรับประเทศสมาชิกในการนำมาปฏิบัติใช้ สำหรับประเทศไทยได้มีการกำหนดเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนเพื่อให้สอดคล้องกับเป้าหมายทั้ง 17 ข้อ ได้แก่ 1) ยุติความยากจน 2) ยุติความหิวโหย 3) สร้างหลักประกันว่าคนมีชีวิตที่มีสุขภาพดี 4) ส่งเสริมให้ทุกคนได้รับการศึกษาอย่างเท่าเทียม 5) บรรลุความเสมอภาคระหว่างเพศ 6) จัดการน้ำอย่างยั่งยืนและพร้อมใช้สำหรับทุกคน 7) ให้ทุกคนเข้าถึงพลังงาน 8) ส่งเสริมการเจริญเติบโตของเศรษฐกิจ 9) ส่งเสริมอุตสาหกรรม 10) ลดความเหลื่อมล้ำทั้งภายในและระหว่างประเทศ 11) สร้างเมืองและการตั้งถิ่นฐานที่ปลอดภัย 12) สร้างรูปแบบการผลิตและการบริโภคที่ยั่งยืน 13) ดำเนินการอย่างเร่งด่วนเพื่อแก้ปัญหาโลกร้อน 14) อนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรทางทะเลอย่างยั่งยืน 15) ส่งเสริมการใช้ประโยชน์ที่ยั่งยืนของระบบนิเวศบนบก 16) ส่งเสริมสันติภาพอย่างเท่าเทียม และ 17) สร้างความร่วมมือระดับสากล ซึ่งโครงการเพื่อสังคมที่ทำการศึกษานี้ดำเนินการโดยยึดหลักเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนดังกล่าว

การประเมินผลลัพธ์ทางสังคม (Social Impact Assessment: SIA) มีความสำคัญต่อกิจการเพื่อสังคม ไม่ต่างจากการประเมินผลกำไรขาดทุน (Profit and Loss) ของธุรกิจ การติดตามวัดผลอย่างต่อเนื่อง ทำให้ทราบอย่างชัดเจนว่างานที่ทำไปนั้นบรรลุพันธกิจและเป็นไปตามความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย ทั้งนี้ กิจการเพื่อสังคมถูกสร้างขึ้นเพื่อแก้ไขปัญหาสังคมหรือมุ่งดำเนินการเพื่อสร้าง “ผลลัพธ์ทางสังคม” ซึ่งกรอบการวิเคราะห์ผลตอบแทนทางสังคมมีจุดเด่น คือ การมีปฏิสัมพันธ์กับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในระหว่างการวิเคราะห์ เพื่อส่งเสริมการใช้ประโยชน์และแลกเปลี่ยนความเห็นตลอดจนการทำงานร่วมกันเพื่อพัฒนาการดำเนินงานให้ดีขึ้น อย่างไรก็ตามการวิเคราะห์ดังกล่าวอาจมีอคติ (bias) ในการวิเคราะห์โดยเฉพาะหากผู้มีส่วนได้เสียไม่ได้เข้าร่วมหรือมีผู้เข้าร่วมบางคนมีอำนาจครอบงำการตัดสินใจผู้อื่น

การประเมินผลลัพธ์และผลตอบแทนทางสังคมนั้น Sangchai (2018) รายงานว่าเป็นการประเมินแบบ “ล่างขึ้นบน” (Bottom Up) คือ การเก็บข้อมูลฐาน (baseline data) และข้อมูลปฐมภูมิจากผู้มีส่วนได้เสียหลักในพื้นที่ดำเนินการกิจการเป็นสำคัญ ทั้งการพิจารณาความเหมาะสมในการประเมินผลดังกล่าวสามารถใช้คำถามต่อไปนี้เป็นแนวทาง คือ 1) กิจการมีลักษณะเป็น “กิจกรรม” ชั่วคราวที่ไม่มีความต่อเนื่อง 2) กิจการเป็นโครงการซึ่งผู้บริหาร รัฐ หรือหน่วยงานอื่นกำหนดมาอยู่แล้วว่า “ต้องทำ” และต้องทำแบบนี้เท่านั้น ไม่ว่าผลการประเมินผลลัพธ์ทางสังคมจะออกมาเป็นอย่างไร และ 3) กิจการมีพันธมิตรเข้าร่วมดำเนินการมากมายหลายฝ่ายและกิจการของเราไม่ใช่ “เจ้าภาพหลัก” ในการดำเนินงาน หากคำตอบของคำถามข้อใดข้อหนึ่งคือ “ใช่” กิจการก็ไม่เหมาะกับการประเมินผลลัพธ์ทางสังคม เนื่องจากกิจการระยะเวลานั้น ๆ หรือไม่ได้มีเจตนารับผิดชอบต่อสังคมไม่อาจสร้างความเปลี่ยนแปลงทางสังคมให้เกิดขึ้นอย่างแท้จริง

หลักการประเมินผลลัพธ์ทางสังคมตาม Sangchai (2018) ประกอบด้วย 7 หลักการ คือ 1) การคำนึงถึงผู้มีส่วนได้เสียและดึงให้เข้ามามีส่วนร่วมมากที่สุด 2) ความเข้าใจสิ่งที่มีการเปลี่ยนแปลง 3) การใช้ค่าแทนทางการเงินตีค่าผลสำคัญ 4) การรวมเฉพาะสิ่งที่เป็นสาระสำคัญและเชื่อมโยงกับกิจกรรมหลัก 5) หลีกเลี่ยงการกล่าวอ้างเกินจริง 6) การเน้นความโปร่งใสทุกขั้นตอน และ 7) พร้อมรับการตรวจสอบ ดังนั้น ผลลัพธ์ทางสังคม คือ คุณค่าทางสังคมที่เกิดจากการดำเนินงานของกิจการซึ่งควรสอดคล้องกับความต้องการของกลุ่มเป้าหมายและพันธกิจของกิจการ ต่อมาเมื่อได้ผลลัพธ์จากการประเมินผลลัพธ์ทางสังคม (Social Impact Assessment: SIA) เป็นที่เรียบร้อยแล้วให้ดำเนินการตีมูลค่าผลลัพธ์ทางสังคม (SIA) ออกมาในรูปของตัวเงินโดยการวัดผลตอบแทนทางสังคมผ่านผลตอบแทนทางสังคม (Social Return on Investment: SROI) ทั้งนี้ การประเมินผลลัพธ์ทางสังคมเพื่อกำเนิดและพัฒนา

ขึ้นมาไม่นานทำให้ยังไม่มีมาตรฐานเดียวกันทั่วโลก การคำนวณ SROI จึงมีกรอบแนวคิดและทฤษฎีอยู่ภายใต้กรอบการประเมินเดียวกันกับ SIA นั่นคือ 1) การนิยามเป้าหมายและพันธกิจทางสังคมขององค์กรให้ชัดเจน (define) 2) การระบุผลลัพธ์ที่วัดได้ (Quantify) และ 3) การแปลงผลลัพธ์เหล่านั้นออกมาเป็นมูลค่าทางการเงิน (Monetize) เพื่อนำไปเปรียบเทียบกับทุน

การที่วัดผลตอบแทนทางสังคม (SROI) คือ การตีมูลค่าผลลัพธ์ทางสังคม (SIA) ให้ออกมาในรูปของตัวเงิน ดังนั้นจึงจำเป็นต้องวางขอบเขตผลลัพธ์ทางสังคมของโครงการออกมาอย่างดีด้วยหลักการประเมินผลลัพธ์ทางสังคมทั้ง 7 ข้อ เพื่อจะได้ผลลัพธ์ที่แท้จริงของโครงการซึ่งเป็นผลลัพธ์ทางตรง โดยผลลัพธ์ทางตรงหมายถึง ผลลัพธ์ที่เกิดจากการดำเนินการของกิจการและสอดคล้องกับเป้าหมายของโครงการกับผู้มีส่วนได้เสียหลัก โดยจะไม่นับผลประโยชน์อีกต่อเนื่อง (ประโยชน์ทางอ้อม) ซึ่งสามารถระบุผลตอบแทนทางสังคมออกมาได้ ผ่านการใช้โมเดลห่วงโซ่ผลลัพธ์ (Impact-Value Chain: IVC) (Ashwanuntakul and Yamla-or, 2017) ดังภาพที่ 1

Input ปัจจัยนำเข้า	Activities กิจกรรม	Outputs ผลผลิต	Outcomes ผลลัพธ์
สิ่งที่ต้องใช้ในโครงการเพื่อสร้างผลลัพธ์ เช่น ทรัพยากร	กิจกรรมหลักที่ทำในโครงการเพื่อให้เกิดผลที่คาดหวัง	ผลผลิตจากการทำกิจกรรมที่สามารถวัดได้	ผลลัพธ์ที่จะเปลี่ยนแปลงสังคม
			หัก สิ่งที่เกิดขึ้นแน่นอน แต่ไม่มีโครงการ
			= Impact ผลกระทบ

ภาพที่ 1 โมเดลห่วงโซ่ผลลัพธ์

การเลือกตัวชี้วัดทางสังคมสามารถสะท้อนผลลัพธ์ทางสังคม เพื่อบอกได้ว่าผลลัพธ์เกิดขึ้นหรือไม่ และเกิดขึ้นเท่าไร ตัวชี้วัดเหล่านี้จะชี้ให้เห็นความแตกต่างระหว่างจุดแรกเริ่มตอนที่โครงการเพิ่งก่อตั้งกับพัฒนาการที่เกิดขึ้นหลังจากที่โครงการทำงานไประยะหนึ่งแล้ว และตัวชี้วัดจะเชื่อมโยงกับพันธกิจขององค์กรและผลลัพธ์ที่ต้องการอยู่เสมอ โดยตัวชี้วัดจะมีความแตกต่างกันไปตามประเภทของกิจการเพื่อสังคมและปัญหาสังคมที่ต้องการแก้ไข ซึ่งตัวชี้วัดทางสังคมที่ดีควรมีลักษณะที่มีความเฉพาะเจาะจง (Specific) วัดได้ (Measurable) บรรลุได้ (Achievable) มีความเกี่ยวข้อง (Relevant) และมีเงื่อนไขเวลา (Time-bound)

ตัวชี้วัดทางสังคมที่ดีต้องมีการคำนวณมูลค่าทางการเงิน ซึ่งตัวชี้วัดทางสังคมหลายตัวอาจมีมูลค่าทางการเงินอยู่แล้ว เช่น รายได้ที่เพิ่มขึ้น และค่ารักษาพยาบาลที่ลดลง เป็นต้น แต่มีตัวชี้วัดบางตัวที่ไม่ได้มีมูลค่าทางการเงินหรือเป็นลักษณะนามธรรม เช่น ความสามัคคีที่เพิ่มขึ้นในชุมชน และนักเรียนที่ไม่ต้องหยุดเรียนกลางคันเพราะความยากจน เป็นต้น โดยผลลัพธ์ทางสังคมหลายตัวมีความเกี่ยวข้องกับสิ่งที่มีราคาตลาดจึงสามารถนำราคาตลาดมาใช้ประเมินมูลค่าทางการเงินของผลลัพธ์ เช่น ป่าไม้รอบชุมชนสมบูรณ์ขึ้น สามารถหามูลค่าการเงินจากการที่ชุมชนหาของป่าได้มากขึ้น ซึ่งของป่าเหล่านั้นมีราคาตลาดอยู่ เช่น เห็ด น้ำผึ้ง และผักหวาน เป็นต้น

สำหรับกรณีตัวชี้วัดทางสังคมที่ไม่มีราคาตลาดอ้างอิง การคำนวณหามูลค่าทางการเงินโดยการประยุกต์ใช้ระเบียบวิธีทางเศรษฐศาสตร์ ซึ่งใช้ในการวิเคราะห์เปรียบเทียบต้นทุนและประโยชน์ (cost-benefit analysis) ของแผนการพัฒนาและนโยบายสาธารณะ โดยแบ่งวิธีประเมินมูลค่าทางการเงินทั้งหลายที่นักเศรษฐศาสตร์ใช้ออกเป็นสองประเภท ได้แก่ วิธีที่อาศัย ความพอใจผ่านพฤติกรรม (revealed preference) ประกอบด้วย ราคาตลาด วิธีการประเมินมูลค่าที่สะท้อนความต้องการ วิธีประเมินต้นทุนการเดินทาง วิธีประเมินต้นทุนในการป้องกัน ค่าใช้จ่ายโดยผู้มีส่วนได้เสีย และวิธีที่อาศัยความพอใจที่บอกเอง (stated preference) จากการสอบถามความต้องการของผู้มีส่วนได้เสีย เป็นต้น

■ วิธีการวิจัย

การวิจัยนี้ดำเนินการวัดผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุน (SROI) เป็นมูลค่าทางการเงินโดยประเมินจากขั้นตอนการวิเคราะห์ SROI ทั้งหมด 6 ขั้นตอน คือ 1) กำหนดขอบเขตและระบุถึงผู้มีส่วนได้ส่วนเสียของโครงการ 2) สร้างแผนภาพผลลัพธ์ 3) รวบรวมข้อมูลผลลัพธ์และประเมินมูลค่าให้อยู่ในรูปของมูลค่าทางการเงิน 4) รวบรวมผลกระทบที่เกิดขึ้น และทำการประเมินมูลค่าออกมา และ 5) การคำนวณผลตอบแทนทางสังคมจากสมการ ดังนี้

$$SROI = (\text{มูลค่าทางการเงินของผลลัพธ์} - \text{มูลค่าผลลัพธ์ที่ไม่ได้เกิดจากโครงการ}) / \text{ต้นทุนดำเนินโครงการ}$$

การศึกษานี้ดำเนินการใช้ข้อมูล 2 ส่วน ได้แก่ 1) ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) ซึ่งเป็นข้อมูลที่เก็บรวบรวมจากการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้บริหารของบริษัท ผู้บริหารโครงการ และชาวบ้านชุมชนโดยสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง และ 2) ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) เป็นข้อมูลที่ได้จากเอกสารวิชาการ บทความ เอกสาร หนังสือ และข้อมูลจากเว็บไซต์ต่าง ๆ รวมถึงข้อมูลผลการดำเนินงานของบริษัท เพื่อนำมาประกอบประกอบการคำนวณผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุนของโครงการ โดยมีการศึกษาครั้งนี้มีทั้งหมด 3 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การวางแผน ประกอบด้วย การทำความเข้าใจเป้าหมายและการวิเคราะห์การประเมิน ผลลัพธ์ทางสังคม (SIA) และคำนวณผลตอบแทนทางสังคม (SROI) ที่สอดคล้องกับโครงการ เพื่อออกแบบเป้าหมายในการประเมินให้สอดคล้องกับพันธกิจและกลยุทธ์ของกิจการ และเข้าใจถึงการเปลี่ยนแปลงของโครงการ รวมถึงการระบุผู้มีส่วนได้เสียของกิจการที่ทำการประเมิน และกำหนดขอบเขตการวิเคราะห์ รวมถึงการจัดทำห่วงโซ่ผลลัพธ์ (IVC) และเลือกตัวชี้วัดทางสังคม (Social Impact Indicator)

ขั้นตอนที่ 2 ปฏิบัติการ ประกอบด้วย การออกแบบแบบสอบถามซึ่งมีความสอดคล้องกับตัวชี้วัดที่เลือกมาในขั้นตอนแรก การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม (field survey) ทั้งสิ้น 235 ราย ระหว่างวันที่ 16 – 21 พฤศจิกายน พ.ศ. 2561 โดยทำการสัมภาษณ์ผู้ประกอบการและผู้มีส่วนได้เสียจากการดำเนินงานโครงการ โดยข้อมูลที่ได้จะต้องมีความเกี่ยวข้องกับตัวชี้วัดที่ระบุไว้ โดยกรณีของโครงการที่ศึกษานี้มีตัวชี้วัดที่ส่งผลกระทบต่อผลตอบแทนทางสังคมที่ประกอบไปด้วย เงินที่นำไปลงทุน รายได้ที่เพิ่มขึ้นของชาวบ้านที่ประกอบอาชีพประมงที่มีเรือเป็นของตนเอง ต้นทุนที่ลดลงของชาวบ้าน จำนวนการป่วยลดลง การมีส่วนร่วมของชุมชนกับโครงการ สวัสดิการจากภาครัฐ และประโยชน์เชิงเศรษฐกิจในอนาคต

ขั้นตอนที่ 3 การวิเคราะห์ข้อมูลและแปลผลข้อมูล ประกอบด้วย การดำเนินการแปลงตัวชี้วัดผลลัพธ์เป็นมูลค่าทางการเงิน หามาได้จากผู้มีส่วนได้เสีย ราคาตลาด หรือประยุกต์ใช้ระเบียบวิธีทางเศรษฐศาสตร์ซึ่งใช้ในการวิเคราะห์เปรียบเทียบต้นทุนและประโยชน์ การวิเคราะห์รายรับและรายจ่าย และคำนวณผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุนด้วยวิธีการวัดผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุน (SROI)

■ ผลการศึกษาและการอภิปราย

โครงการที่ศึกษาครั้งนี้เป็นโครงการที่มีการพัฒนาอย่างยั่งยืนโดยเน้นการพัฒนาวิถีชีวิตชุมชนและสิ่งแวดล้อมเพื่อสร้างหลักประกันว่าทุกชีวิตจะต้องมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น เป้าหมายหลักของโครงการนี้คือ การพัฒนาคน ทำให้ทุกคนสามารถใช้ชีวิตอยู่อย่างมีคุณภาพจากการพึ่งพาตัวเอง ซึ่งโครงการที่ศึกษานี้เป็นโครงการใหญ่ที่ดำเนินโครงการทั่วประเทศไทย มีลักษณะเป็นการดำเนินงานระยะยาวฟื้นฟูธรรมชาติตั้งแต่ต้นน้ำไปถึงปลายน้ำ ผ่านการสอนถ่ายทอดความรู้ให้แก่ชุมชนและให้ชุมชนร่วมดำเนินโครงการร่วมกับบุคลากรของบริษัท โดยปกติผลลัพธ์แบบสมบูรณ์ของโครงการโดยทั่วไปนั้นจะสามารถเห็นผลลัพธ์ของอัตราผลตอบแทนทางสังคมต้องผ่านระยะเวลาขั้นต่ำคือ 3 ปี แต่สำหรับโครงการในพื้นที่ที่ทำการโครงการนั้น ถึงแม้ว่าจะเริ่มดำเนินการเมื่อต้นปี พ.ศ. 2561 แต่สามารถวัดอัตราผลตอบแทนทางสังคมได้เลย เนื่องจากที่ผ่านมาชาวประมงในชุมชนในพื้นที่ไม่สามารถหาปลาได้เนื่องจากระบบนิเวศเปลี่ยนไป แต่เมื่อเริ่มดำเนินโครงการในพื้นที่ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ ชาวประมงสามารถกลับมาประกอบอาชีพประมง สร้างรายได้และเป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างมีนัยสำคัญ ทำให้การวัดอัตราผลตอบแทนทางสังคมในกรณีนี้ การวัดการเปลี่ยนแปลงในระยะเวลาปีแรกสามารถแสดงการเปลี่ยนแปลงที่ชัดเจน จึงคาดว่าอัตราผลตอบแทนทางสังคมจากการลงทุน

การวิเคราะห์การดำเนินงานของโครงการ พบว่าโครงการเริ่มต้นเมื่อปี พ.ศ. 2550 และขยายโครงการ ไปตามจังหวัดต่าง ๆ ทั่วประเทศจนมาถึงพื้นที่ที่ศึกษา ในช่วงปลายปี พ.ศ. 2560 โดยมีกระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมกับคนในชุมชนเพื่อให้คนในชุมชน เกิดความเข้าใจและสามารถบริหารจัดการน้ำในพื้นที่ตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อคืนความสมดุลให้ระบบนิเวศ มีแหล่งสำรองน้ำเพื่อการเกษตรและอุปโภค รวมถึงแหล่งอนุบาลสัตว์ทะเลขนาดเล็กและฟื้นฟูอนุรักษ์ระบบนิเวศชายฝั่งทะเลอันเป็นการช่วยเพิ่มแหล่งทำประมงใกล้ชายฝั่ง ที่สามารถสร้างรายได้เพิ่มให้แก่ชุมชนประมง โดยเป้าหมายและพันธกิจของโครงการ คือ เน้นการพัฒนาคนในชุมชนเป็นอันดับแรกในด้านต่าง ๆ เช่น การพัฒนาความรู้ การทำงาน รวมทั้งการมีส่วนร่วมกันภายในชุมชนและระหว่างชุมชน ที่จะทำให้ชุมชนมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ความสำเร็จส่วนหนึ่งของโครงการ เริ่มจากการอนุรักษ์ต้นน้ำของชุมชนแห่งหนึ่ง ซึ่งได้ดำเนินโครงการมาถึงปลายน้ำที่ชุมชนอีกแห่งหนึ่ง โดยผ่านการร่วมมือทั้ง 3 ฝ่าย คือ บริษัทที่ดำเนินโครงการซึ่งเป็นเจ้าภาพหลักในการดำเนินงาน ชุมชนซึ่งเป็นผู้ได้รับผลกระทบโดยตรงจากโครงการ และหน่วยงานภาครัฐซึ่งเป็นฝ่ายที่อนุมัติการดำเนินงานโครงการ

ประชาชนในชุมชนประกอบอาชีพประมงพื้นบ้านเป็นอาชีพหลัก แต่ประสบปัญหาที่ไม่สามารถออกหาปลาได้ในช่วงมรสุม เมื่อจะใช้คลองซึ่งอยู่ใกล้กับชุมชนเป็นพื้นที่ทำกินกลับพบปัญหาว่าปลามีจำนวนน้อยเพราะขาดแหล่งที่อยู่อาศัย บริษัทที่ดำเนินโครงการจึงนำนวัตกรรมของชุมชนหนึ่งมาช่วยแก้ปัญหาให้ชุมชน พร้อมต่อยอดสู่การอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่งด้วยการปลูกป่าชายเลนและหญ้าทะเล ส่งเสริมการจัดการขยะอย่างมีส่วนร่วม รวมทั้งพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ควบคู่การพัฒนาความรู้ท้องถิ่นจนสามารถเป็นต้นแบบก่อนที่จะขยายผลสำเร็จสู่ชุมชนอื่น ๆ ต่อไป

นวัตกรรมของชุมชนหนึ่งก็นำมาใช้กับชุมชนอีกแห่งนั้น แตกต่างกันเพราะชุมชนที่พื้นที่ที่ศึกษานั้น ต้องการบ้านปลาที่เหมาะสมกับพื้นที่ซึ่งเป็นน้ำกร่อย วัสดุที่นำมาสร้างบ้านปลาก็ต้องมีลักษณะทนน้ำทะเล และทางตัวแทนชาวประมงพื้นที่ในชุมชน ได้เล่าถึงวิถีชุมชนว่า มีความเป็นอยู่กันฉันท์พี่น้องรวมทั้งได้กล่าวถึงปัญหาและความต้องการของชุมชน คือ ความต้องการจะพัฒนาลักษณะของบ้านปลาจากแต่ก่อนที่เคยใช้ไม้และซื้อท่อสำเร็จรูปขนาดใหญ่มาใช้เป็นบ้านปลา ซึ่งยังไม่สามารถตอบโจทย์การใช้งานได้ดั่งนัก ดังนั้นทางบริษัทจึงได้วางแผนและร่วมทำงานกับชุมชนสร้างบ้านปลาที่มีรูปแบบทนทาน สามารถเคลื่อนย้ายสะดวก และมีความสวยงามเหมาะกับการอยู่ในธรรมชาติ ได้น้ำโดยไม่เป็นมลพิษ สุดท้ายจึงได้มีการออกแบบบ้านปลาในลักษณะวงกลมที่มีช่องรูขนาดหลากหลายเพื่อให้ปลาสามารถว่ายผ่านไปมาได้และสามารถใช้หลบภัยได้เป็นอย่างดี จึงเกิดเป็นหนึ่งในกิจกรรมของโครงการ

นอกจากนี้ ผู้แทนชุมชนให้ข้อมูลว่า ชุมชนต้องการเพิ่มแหล่งทำประมงใกล้ชายฝั่ง ทำให้ชุมชนไม่ต้องเสี่ยงออกเรือไปหาปลาไกลในช่วงมีมรสุม และสามารถมีรายได้ที่ดีขึ้นแบบยั่งยืน ทำให้ชุมชนมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์รวมทั้งสร้างการมีส่วนร่วมให้กลุ่มชาวประมงพื้นบ้านได้ออกมารวมพลังและพึ่งพาตัวเองได้ และหวังว่าความสำเร็จนี้จะขยายผลและถ่ายทอดบทเรียนไปสู่ชุมชนอื่น ๆ ที่มีปัญหาในลักษณะเดียวกันเพื่อชีวิตที่ดีขึ้น

ผลลัพธ์จากการจัดกิจกรรมสามารถตอบโจทย์เรื่องปัญหาและความต้องการของชุมชน ทั้งในด้านความสามารถที่จะประกอบอาชีพประมงได้อย่างยั่งยืน คือชุมชนสามารถประกอบอาชีพประมงต่อไปโดยมีรายได้เพิ่มมากขึ้นและยังคงรักษาทรัพยากร รวมถึงไม่ต้องออกทะเลไปไกล และชาวประมงสามารถทำประมงได้แม้เป็นช่วงเวลาที่มึนลมรุนแรง จึงทำให้มีรายได้จากการประมงที่เพิ่มขึ้น

จากการสัมภาษณ์กับพ่อค้าคนกลางที่รับซื้อปลาจากชุมชน ได้ความว่า ในปี พ.ศ. 2561 ชุมชนมีรายได้จากการขายปลามากกว่าในปี พ.ศ. 2560 โดยเฉพาะในช่วงปลายปี ซึ่งปกติชุมชนจะมีรายได้จากการขายปลาประมาณ 30,000 – 50,000 บาทต่อสัปดาห์ แต่ในช่วงปี พ.ศ. 2561 ชุมชนมีรายได้จากการขายปลาถึง 70,000 – 100,000 บาท ซึ่งแสดงถึงผลลัพธ์จากกิจกรรมได้เป็นอย่างดี และในด้านการเปลี่ยนวิถีการดำรงชีวิตของชุมชน พบว่าเริ่มมีค่าใช้จ่ายน้อยลงจากการรณรงค์ลดการใช้ถุงพลาสติก เนื่องจากการมีส่วนร่วมกับกิจกรรมของโครงการ ทำให้ความเป็นอยู่ของชุมชนโดยรวมดีขึ้น อันเป็นผลทำให้ชาวประมงซึ่งเป็นอาชีพที่สร้างรายได้หลักของชุมชนมีรายได้ดีขึ้นทำให้มีเงินใช้จ่ายบริโภคสินค้าอื่น ๆ ของชาวบ้านมากขึ้น เช่น ซื้ออาหาร ว่าจ้าง และการขนส่ง เป็นต้น ซึ่งผลลัพธ์ของโครงการไม่หยุดอยู่เพียงแค่นั้นชุมชนเท่านั้น แต่ยังกระจายผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นไปสู่ชุมชนอื่น ๆ

ผลการศึกษาพบว่าตัวชี้วัดที่มีผลกับผลตอบแทนทางสังคมของโครงการ มีเพียงแค่ 4 ตัวเท่านั้น คือ 1) เงินที่นำไปลงทุน 2) รายได้ที่เพิ่มขึ้นของชาวบ้านที่ประกอบอาชีพประมงที่มีเรือเป็นของตนเอง 3) ค่าเสียโอกาสจากการเข้าร่วมโครงการของชาวบ้าน และ 4) ประโยชน์เชิงเศรษฐกิจในอนาคต ทั้งนี้เงินที่นำไปลงทุน คือ เงินลงทุนทั้งหมดที่เป็นสาเหตุให้เกิดโครงการ ประกอบด้วย ค่ารับรองเครือข่ายชุมชนและส่วนราชการ ค่าที่พัก ค่าสำรวจพื้นที่ ค่าอาหารและเครื่องดื่ม ค่าอุปกรณ์จัดกิจกรรม ค่าสถานที่จัดกิจกรรม ค่าภาพถ่ายจากโดรนและภายใต้เท้า ค่าบูธกิจกรรม ค่าเช่ารถเดินทาง ค่าเรือบรรทุกอุปกรณ์ ค่าปูนสำหรับหล่อบ้านปลา ค่าแม่พิมพ์บ้านปลา ค่าขนส่งแม่พิมพ์บ้านปลา ค่าออกแบบแม่พิมพ์บ้านปลา ค่ากล้าไม้ป่าชายเลน และค่าใช้จ่ายเบ็ดเตล็ด โดยเงินที่ลงทุนในกิจกรรมที่งานวิจัยนำไปคิดเป็นต้นทุนอยู่ในช่วงเวลาตั้งแต่ปลายเดือนธันวาคม พ.ศ. 2560 จนถึงเดือนตุลาคม พ.ศ. 2561 เท่านั้น เนื่องจากข้อมูลโดยละเอียดของโครงการเป็นความลับไม่สามารถเปิดเผยงบการเงินต่อสาธารณะได้ ดังนั้นการศึกษานี้พบว่าเงินลงทุนที่บริษัทลงทุนภายในช่วงเวลาดังกล่าวเป็นจำนวนทั้งสิ้น 975,000 บาท

รายได้ที่เพิ่มขึ้น ในกรณีของงานวิจัยนี้ นับเพียงรายได้ที่เพิ่มขึ้นจากการทำประมงโดยผู้ทำประมงเป็นเจ้าของเรือเองเท่านั้น กิจกรรมหลักที่โครงการจัดมีผลกระทบหลักที่สำคัญโดยตรงต่อธรรมชาติในทะเล ทำให้ทรัพยากรทางทะเลมากขึ้นซึ่งส่งผลทำให้ชาวประมงมีรายได้ที่เพิ่มขึ้นเนื่องจากสามารถจับปลาได้มากขึ้น ผลประโยชน์อื่นที่เกิดขึ้นจึงถือเป็นมูลค่าส่วนเกินหรือเป็นผลประโยชน์ทางอ้อมจะไม่ถูกนำไปรวมในส่วนของรายได้ที่เพิ่มขึ้น เช่น การที่ชาวประมงมีรายได้ที่เพิ่มขึ้นทำให้มีเงินไปบริโภคสินค้าในชุมชนมากขึ้นชาวบ้านจึงมีรายได้มากขึ้นตามไปด้วย เป็นต้น การทำประมงของชุมชน มี 2 ลักษณะ คือ ผู้ทำประมงเป็นเจ้าของเรือเอง และผู้ทำประมงที่รับจ้างไปทำประมงกับเรือผู้อื่น โดยผู้ทำประมงที่รับจ้างไปทำประมงกับเรือผู้อื่นจะไม่ถูกนำไปรวมในส่วนของรายได้ที่เพิ่มขึ้น เนื่องจากผลสัมภาษณ์เก็บข้อมูลภาคสนามผู้วิจัย พบว่าชาวบ้านในชุมชนที่รับจ้างทำประมงส่วนใหญ่ให้ข้อมูลว่ามักจะไปรับจ้างทำประมงที่ประเทศมาเลเซียเพราะมีรายได้มากกว่า ทำให้ผู้ทำประมงที่รับจ้างไปทำประมงกับเรือคนอื่นหรือผู้รับจ้างทำประมง ที่อาศัยอยู่ที่ชุมชนจะรับจ้างทำประมง 2 แบบ คือ 1) ร้อยละ 95 ของผู้รับจ้างทำประมง จะไปรับจ้างทำประมงที่ประเทศมาเลเซียการมีรายได้ของพวกเขาจึงไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับโครงการ และ 2) ร้อยละ 5 ของผู้รับจ้างทำประมง จะไปรับจ้างทำประมงกับผู้ที่มิเรือเป็นของตนเองที่อาศัยในชุมชน ซึ่งรายได้ในแต่ละเดือนจะไม่เท่ากัน โดยรายได้นั้นจะได้จากส่วนแบ่งของรายได้ที่เจ้าของเรือจับปลามาขายในแต่ละรอบ ดังนั้นเพื่อความถูกต้องชัดเจนในการหารายได้ที่แท้จริงจากการทำประมง จึงเลือกเก็บรายได้จากการขายปลาในแต่ละครั้งจากผู้ทำประมงที่เป็นเจ้าของเรือเองเท่านั้น

รายได้ที่เพิ่มขึ้นจากการทำประมงโดยผู้ทำประมงซึ่งเป็นเจ้าของเรือเองนั้น เก็บข้อมูลจากรายได้ที่ได้จากการขายปลาในแต่ละครั้งและนำมาแปลงเป็นรายได้เฉลี่ยต่อเดือน รายได้ที่เพิ่มขึ้นวัดจากการเทียบรายได้ระหว่างปี พ.ศ. 2560 - 2561 โดยถือว่ารายได้ที่เพิ่มขึ้นทั้งหมดคิดเป็นผลลัพธ์ซึ่งเกิดจากโครงการเพียงโครงการเดียว ซึ่งก่อนปี พ.ศ. 2561 ได้มีหน่วยงานอื่นเข้ามาจัดกิจกรรมบ้านปลาแต่ทำไม่สำเร็จจึงไม่เกิดผลลัพธ์ที่ดีขึ้นอย่างยั่งยืน และในปี พ.ศ. 2561 โครงการนี้เป็นโครงการเดียวที่จัดขึ้นที่ชุมชน และส่งผลกระทบทางตรงเป็นเหตุผลหลักเหตุผลเดียวที่ทำให้ชาวประมงมีรายได้มากขึ้น ผลจากการสัมภาษณ์และเก็บข้อมูลรายได้ที่เพิ่มขึ้นจากการทำประมงโดยผู้ทำประมงเป็นเจ้าของเรือเองของชุมชนมีรายได้เพิ่มขึ้นจำนวนเท่ากับ 906,500 บาท

การมีส่วนร่วมของชุมชนกับโครงการนั้น สามารถวัดผลตอบแทนทางสังคมออกมาในรูปแบบค่าเสียโอกาสจากการเข้าร่วมกิจกรรมโครงการของชาวบ้าน ซึ่งในการศึกษาครั้งนี้มี 3 ลักษณะ ดังนี้

1. จำนวนวันที่ชาวบ้านไปเข้าร่วมกิจกรรมโครงการ โดยกิจกรรมโครงการไม่ได้มีเพียงแค่ 3 วันที่จัดกิจกรรมเท่านั้น แต่ยังมีวันที่ชุมชนต้องเตรียมการต่าง ๆ ก่อนจะจัดกิจกรรมขึ้น เช่น การประชุม การหล่อบ้านปลา การประสานงาน โดยคิดค่าเสียโอกาสตามค่าแรงขั้นต่ำของประเทศไทยเฉลี่ยคือวันละประมาณ 300 บาท เพราะจากการสัมภาษณ์ชาวบ้านในชุมชน ได้ข้อมูลว่า ชาวบ้านในชุมชนมีรายได้เฉลี่ยต่อวันคนละประมาณ 200 - 400 บาท
2. จำนวนครั้งที่ชาวบ้านนำเรือมาเข้าร่วมกิจกรรม โดยจะคิดค่าเสียโอกาสตามมูลค่าราคาเช่าเรือครั้งวันที่ชุมชนกำหนดราคาครั้งละ 1,500 บาท
3. วัดจากอาหารที่ชาวบ้านนำมาให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรม โดยจะคิดค่าเสียโอกาสเป็นมูลค่าตามราคาของอาหารโดยประมาณจากการสัมภาษณ์

ผลสรุปจากการสัมภาษณ์เก็บข้อมูลในส่วนของการมีส่วนร่วมของชุมชนกับโครงการ จะวัดเป็นจำนวนวันทั้งหมดที่ทั้งชุมชนเข้าไปร่วมกิจกรรมโครงการ รวมกันทั้งสิ้นจำนวน 523 วัน และนำเรือไปเข้าร่วมกิจกรรมทั้งสิ้น 81 ครั้ง และการมีส่วนร่วมอื่น ๆ รวมมูลค่าทั้งสิ้น 289,400 บาท

ประโยชน์เชิงเศรษฐกิจในอนาคต คือ สภาพของสิ่งแวดล้อมที่ดีขึ้นทั้งในเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณของทรัพยากรทางทะเลโดยเฉพาะสังคมปลา และสามารถนำทรัพยากรเหล่านี้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์ในอนาคต การวัดประโยชน์เชิงเศรษฐกิจในอนาคตนี้บริษัทที่ดำเนินโครงการได้จ้างกลุ่มนักวิจัยและนักวิชาการมาทำการศึกษาความเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรทะเล ซึ่งวิธีการศึกษาทำโดยการประเมินสภาพสังคมปลาในบริเวณบ้านปลาที่ระยะเวลาหลังจากวางบ้านปลาสองรอบเวลา คือ 2 – 3 เดือน (วันที่ 15 – 16 พฤษภาคม และวันที่ 6 – 7 มิถุนายน พ.ศ. 2561) และ 7 เดือน (วันที่ 14 – 15 พฤศจิกายน พ.ศ. 2561) โดยวิธีการบันทึกภาพเคลื่อนไหว ทั้งโดยการวางกล้องบันทึกภาพอยู่กับที่ (Camera Trap) และโดยการให้นักดำน้ำด้วยถังอากาศว่ายน้ำเคลื่อนไปในบริเวณบ้านปลา พร้อมทั้งบันทึกภาพเคลื่อนไหว (Mobile Camera) จากนั้นจึงประเมินองค์ประกอบของสังคมปลาที่เข้ามาในพื้นที่บ้านปลาทั้งในเชิงคุณภาพ (การจำแนกชนิดพันธุ์ปลา) และปริมาณ การศึกษาเมื่อพิจารณาเปรียบเทียบสังคมปลาที่สำรวจพบระหว่างสองช่วงเวลา คือ หลังจากวางบ้านปลาไว้ 2 – 3 เดือน และ 7 เดือน พบว่า โดยภาพรวมแล้วปลาที่สำรวจพบที่เวลา 7 เดือนหลังสร้างบ้านปลามีมากกว่าปลาที่สำรวจพบที่เวลา 2 – 3 เดือนหลังสร้างบ้านปลาทั้งในแง่ของจำนวนชนิดพันธุ์และปริมาณปลาเป็นจำนวนตัวที่พบ นั่นคือเมื่อวางบ้านปลาไว้นานขึ้นก็จะมีปลาเข้ามาอยู่อาศัยหรือใช้ประโยชน์จากบ้านปลามากขึ้น ชนิดพันธุ์ปลาที่สำรวจพบมีทั้งกลุ่มปลาที่มักจะเข้ามาใช้ประโยชน์จากลักษณะโครงสร้างที่แข็งแรงและความซับซ้อนของบ้านปลา เป็นที่อยู่อาศัยและหลบภัย ได้แก่ ปลาอมไข่ ปลาปักเป้า ปลานู ปลากะรอก ปลาสิงโต ปลาวัจมุยกยาว ปลาสลิคหิน และปลาเก๋า ซึ่งปลากลุ่มเหล่านี้อาจจะไม่เข้ามาอยู่ในพื้นที่เลยหรืออาจเข้ามาอย่างน้อยหากไม่มีโครงสร้างบ้านปลาเป็นที่อยู่อาศัยและหลบภัย นอกจากนี้ยังมีกลุ่มปลาที่ไม่ได้ใช้บ้านปลาเป็นที่อยู่อาศัย เพียงแต่เข้ามาเพื่อใช้ประโยชน์ในการหาอาหาร ได้แก่ ปลาผีเสื้อ (ปลาโนรี) ปลานกขุนทอง ปลากระพงแดง ปลากระพงขาว ปลาสร้อยนกเขา ปลาแป้น ปลาทราย และปลาสลิคทะเล และด้วยเหตุผลเดียวกันกลุ่มปลาเหล่านี้อาจจะไม่เข้ามาอยู่ในพื้นที่เลยหรืออาจเข้ามาอย่างน้อยหากไม่มีโครงสร้างบ้านปลาเป็นแหล่งรวมอาหารให้กับพวกมัน ดังนั้นโครงสร้างบ้านปลาจึงมีประโยชน์โดยตรงต่อการฟื้นฟูสภาพสังคมปลาทะเลในพื้นที่ทั้งในแง่ของการเป็นถิ่นที่อยู่และเป็นแหล่งหากินของปลาทะเล ตลอดจนเป็นแหล่งเพาะพันธุ์สัตว์น้ำและเป็นแหล่งหากินที่สำคัญของประชาชนในพื้นที่ต่อไป

ผลจากการเก็บข้อมูลเอกสารและการสัมภาษณ์กับกลุ่มนักวิจัยของบริษัท ประโยชน์เชิงเศรษฐกิจในอนาคตซึ่งเป็นผลมาจากโครงการ แม้จะสามารถบอกผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลงตามที่กล่าวไว้ข้างต้น แต่ไม่สามารถจะวัดออกมาเป็นมูลค่าทางการเงินได้ เนื่องจากพื้นที่ทะเลนั้นแสนกว้างใหญ่การนับจำนวนปลาทั้งหมดไม่สามารถทำได้ แต่เราสามารถเห็นผลลัพธ์จากประโยชน์เชิงเศรษฐกิจที่ดีขึ้นได้จากรายได้ที่เพิ่มขึ้นของชาวประมงหลังจากที่ได้ตัวชีวิตที่ส่งผลต่อโครงการ ประกอบด้วย เงินที่นำไปลงทุน จำนวน 975,000 บาท รายได้ที่เพิ่มขึ้น จำนวน 903,500 บาท การมีส่วนร่วมของชุมชนกับโครงการ จำนวน 289,700 บาท และประโยชน์เชิงเศรษฐกิจในอนาคตซึ่งไม่สามารถคำนวณเป็นมูลค่าออกมาได้ โดยนำปัจจัยเงินที่นำไปลงทุน รายได้ที่เพิ่มขึ้น และการมีส่วนร่วมของชุมชน ใส่ในสูตรผลตอบแทนทางสังคม (SROI) เพื่อวัดหาอัตราผลตอบแทนทางสังคม ส่วนประโยชน์เชิงเศรษฐกิจในอนาคต จะไม่นำตัวชีวิตนี้ใส่ลงไปในการเพื่อลดความผิดพลาด (Error) ของอัตราผลตอบแทนทางสังคม เนื่องจากไม่สามารถคำนวณมูลค่าตัวชีวิตออกมาในรูปของตัวเงินได้ ดังนี้

$$SROI = (\text{มูลค่าทางการเงินของผลลัพธ์} - \text{มูลค่าผลลัพธ์ที่ไม่ได้เกิดจากโครงการ}) / \text{ต้นทุนดำเนินโครงการ}$$

$$SROI = (\text{รายได้ที่เพิ่มขึ้น} + \text{การมีส่วนร่วมของชุมชนกับโครงการ}) / \text{มูลค่าปัจจุบันของการลงทุนทั้งหมด}$$

$$SROI = (906,500 + 289,400) / 975,000$$

$$SROI = 1.2266$$

อัตราผลตอบแทนทางสังคม (SROI) ของโครงการนี้มีค่าเท่า 1.2266 ซึ่งมากกว่า 1 ($SROI > 1$) แสดงถึงความคุ้มค่าในการลงทุนต่อ 1 บาทที่ลงทุนไปสามารถสร้างผลลัพธ์ทางสังคมออกมาได้ 1.2266 บาท ดังนั้น ตามหลักการโครงการที่มีลักษณะการประกอบกิจกรรมทางสังคมถือว่า โครงการประสบความสำเร็จในด้านของการวางแผนกลยุทธ์สามารถจัดกิจกรรมซึ่งตอบโจทย์ความต้องการของชุมชน และสร้างผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลงได้ตั้งแต่ช่วงเริ่มโครงการเนื่องจากกิจกรรมทางสังคมเป็นโครงการที่ลงทุนโดยไม่หวังผลกำไรตอบแทนกลับมายังโครงการตนเองแต่ต้องการให้เกิดผลลัพธ์ทางสังคมมากกว่าหรือเท่ากับเงินที่ลงทุนไป จึงไม่สำคัญว่า SROI นั้นจะต้องยิ่งมากยิ่งดี ดังนั้น การที่ SROI มีผลลัพธ์เท่ากับ 1 ก็ถือว่าโครงการมีคุณภาพ และแสดงว่าโครงการดำเนินงานมาถูกทาง

■ สรุปผลการวิจัย

โครงการที่วิจัยครั้งนี้มีอัตราผลตอบแทนทางสังคมในช่วงระยะเวลาการลงทุนปีแรกตั้งแต่วันที่ 25 ธันวาคม พ.ศ. 2560 จนถึง 31 ตุลาคม พ.ศ. 2561 เท่ากับ 1.2266 แสดงถึงความคุ้มค่าในการลงทุนต่อ 1 บาท สามารถสร้างผลลัพธ์ทางสังคมออกมาได้ 1.2266 บาท และแสดงถึงความสามารถของบริษัทที่สามารถออกแบบและวางแผนกลยุทธ์ของโครงการให้ตอบโจทย์ตามความต้องการของชุมชน ได้อย่างตรงเป้าหมายและสามารถทำให้เกิดผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้นอย่างเห็นได้ชัด

การวิจัยได้มีการออกแบบการเก็บข้อมูลมาเป็นอย่างดี โดยเน้นการวัดผลตอบแทนทางสังคมจากผลลัพธ์ทางตรงของโครงการ และป้องกันผลประโยชน์ส่วนเกินเพื่อให้สามารถวัดผลตอบแทนทางสังคมของโครงการออกมาอย่างรอบคอบ แต่เนื่องจากวิถีการดำเนินชีวิตของชุมชน ส่วนใหญ่มีลักษณะหาเช้ากินค่ำ ทำให้คนในชุมชนไม่มีการวางแผนทางการเงิน อีกทั้งยังมีปัจจัยอื่น เช่น การเมืองภายในชุมชน เป็นต้น ที่อาจเป็นมูลเหตุแฝงภายในข้อมูลที่เกิดขึ้น ทำให้ผลตอบแทนทางสังคมของโครงการอาจน้อยหรือไม่ดีขึ้นอย่างที่ควรจะเป็น

ผลลัพธ์ของงานวิจัยสามารถนำไปใช้ประโยชน์หลายทาง เช่น การสื่อสารกับนักลงทุน เนื่องจากผลลัพธ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นนั้น มีทั้งในแบบรูปธรรมและนามธรรม ซึ่งอาจทำให้นักลงทุนไม่สามารถมองเห็นผลลัพธ์จากการลงทุนในสังคมอย่างชัดเจนว่ามีความคุ้มค่าหรือไม่ อัตราผลตอบแทนทางสังคมที่สื่อสารออกมาในรูปของตัวเลขที่แสดงความคุ้มค่าต่อเงิน 1 บาท ที่ลงทุนไปสามารถสะท้อนความหมายที่เห็นชัดเข้าใจง่ายกว่า นอกจากนี้สามารถนำผลวิจัยไปออกแบบกระบวนการจัดการภายในโครงการ ทำให้การออกแบบกิจกรรมสามารถตอบโจทย์ความต้องการของกลุ่มผู้มีส่วนได้เสียได้ตรงจุดยิ่งขึ้น สามารถแยกและวิเคราะห์สัดส่วนผลลัพธ์จากกิจกรรมที่จะจัดขึ้นในอนาคตออกจากผลลัพธ์กิจกรรมในอดีต และสามารถนำการวิจัยนี้ไปต่อยอดในงานวิจัยเชิงคุณภาพที่จะออกแบบปรับปรุงเพิ่มเติมปัจจัยผลตอบแทนทางสังคมของโครงการให้ผลลัพธ์ทางสังคมมีความสอดคล้องกับผลลัพธ์ที่เกิดจากกิจกรรมที่จะจัดขึ้นในอนาคต

■ เอกสารอ้างอิง

- Ashwanuntakul, S. and Yamla-or, P. (2017). *Handbook of the assessment of social return on investment*. Bangkok: Thailand Research Fund.
- Gosselin, V., Boccanfuso, D., & Laberge, S. (2020). Social return on investment (SROI) method to evaluate physical activity and sport interventions: a systematic review. *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity*, 17(1), 1-11.
- McBride, A. C., Dale, V. H., Baskaran, L. M., Downing, M. E., Eaton, L. M., Efroymson, R. A., Garten Jr., C. T., Kline, K. L., Jager, H. I., Mulholland, P. J., Parish, E. S., Schweizer, P. E., and Storey, J. M. (2011). Indicators to support environmental sustainability of bioenergy systems. *Ecological Indicators*, 11(5), 1277-1289.
- Sangchai, S. (2018). Evolution of the concept of sustainable development. *Journal of Environmental Management*, 14(2), 96-111.
- United Nations. (2016). *The Sustainable Development Goals Report 2016*. United Nations publication: the Department of Economic and Social Affairs (DESA).

